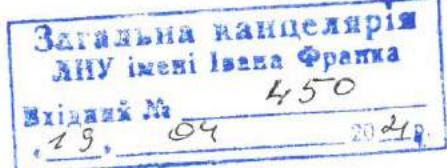

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію **Горблянського Юрія Петровича**
«Художня проза Агатангела Кримського»
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Унікальна творча спадщина А. Кримського вражає універсальним жанровим розмаїттям наукових й літературних відкриттів в різних галузях філософії, філології, теорії літератури й історіографії, в поезії й прозі. Кожен дослідник має широкий вибір для своїх аналітичних студій, кожного разу він захоплюватиметься невичерпними надбаннями універсального інтелекту, що вимагає від реципієнта такого ж рівня свідомості. Дисертація Юрія Горблянського – ще одна спроба зазирнути в духовний космос А. Кримського після монографій «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського» (2000) Соломії Павличко, «Агатангел Кримський: особливості поетики художньої творчості» (2008) Ганни Останіної, «Поклик химери: декаданс в українській літературі к. XIX – п. XX ст.» (2010) Романа Ткаченка, дисертації «Генетико-функціональні аспекти поетики ("Повістки і ескізи з українського життя") Агатангела Кримського» (2019) Марти Дрогомирецької, збірників, присвячених висвітленню різногранної творчості письменника й ученого (Сімферополь, 2002; Луцьк, 2007 тощо), епістолярію, окремих публікацій І. Денисюка, М. Веркальця, А. Гловацького, Б. Пастуха, А. Печарського, Ірини Костанкевич, Богдані Криси, Тетяни Мейзерської, Марії Ревакович, Тетяни Маленької, Марії Моклиці та ін. Юрій Горблянський обрав собі певний сегмент з великого обширу критично-літературної діяльності А. Кримського, зокрема його діалоги з І. Франком й М. Рудницьким та незавершену повість (у дисертації – роман) «Андрій Лаговський». Така настанова зумовила структуру дисертації, що складається зі Вступу з відповідним обґрунтуванням, трьох розділів, Висновку й Списку використаних джерел.

Серед методів дослідження першорядне місце відведено дескриптивно-дискурсивному із застосуванням можливостей порівняльно-контактологічного, культурно-історичного, психологічного й біографічного та історико-контекстуального й генетико-функціонального «ракурсів». Найактивніше задіяний описовий й компаративний (порівняльно-контактологічний), а також культурно-історичний (шкода, що без посилання на культурно-історичну школу), біографічний (з урахуванням, поясненням життєвої й творчої хронології А. Кримського, мотивів повороту з теренів художньої літератури у сферу науки, що стала визначальним сенсом його інтелектуального життя), частково психологічний, що зумовлено потребами дисертації. Однак рецептивна естетика лишилася добрим побажанням автора, тому що в його роботі не помітно посилань на праці Г-Р. Яусса, В. Ізера чи М. Гловінського, не залучено відповідний термінологічний апарат. Це ж стосується й герменевтики, яка в одному разі може бути методом, в іншому (М. Гайдеггер або Г-Г. Гадамер) — феноменологічно-онтологічним принципом наукового розуміння й інтерпретації.

В літературній практиці неабияке значення має безпосереднє чи опосередковане спілкування письменників, що супроводжується з'ясуванням важливих моментів того чи того ідіостилю, жанрово-стильових пошуків, філософської проблематики тощо. Вона може супроводжуватися конфліктом інтерпретацій, спрямованих на пошук істини, сягати бажаної збіжності горизонтів розуміння, сприяти циркуляції творчих ідей. Все залежить від того, як опоненти читують тексти один одного, чи йдуть від тих текстів, шукаючи відповідний ключ декодування, чи накладають на них власні матриці. Така інтрига закладена в напруженому контактологічному полі літературно-критичних взаємин І. Франка й А. Кримського, що мають прямі й реверсні зв'язки в різних жанрових формах листування, критичних статей, рецензій, відгуків тощо. Обидва співбесідники, незважаючи на відмінність поколінь, знаходили оптимальні шляхи розуміння, коли спиралися на вміння чути текст з 1890 до 1906 рр. Юрій Горблянський ретельно висвітлює діалогічну динаміку обох письменників, її активізацію й спади, пояснює її перебіг, зміну

тональності І. Франка від дидактичної до товариської. Спостерігається його глибоке зацікавлення в низці статей межі XIX – XX ст. неординарними публікаціями новелістики А. Кримського в колі нового покоління, котре привносило в українську літературу свіжі творчі струмені, хоча молодий прозаїк в інтерпретації критика поставав, за твердженням дисертанта, «радше як другорядний повістяр», який не написав «чогось настільки самобутнього», як його ровесники (с. 54, 55). І. Франко натомість не приховував свого захоплення збіркою «Пальмове гілля», радив авторові, на відміну від Лесі Українки, не виправдовуватися з приводу її автобіографічності. А. Кримський у критичних статтях про прозу І. Франка не запобігав перед авторитетом відомого письменника, змушеного відволікатися на партійні справи, підкреслював професіоналізм журналіста й видавця, умів бути об'єктивним в поцінуванні образків «В поті чола», не оминаючи їхньої тенденційності, іноді надто вимогливим при аналізі «мозаїчного трактату» «Іван Вишенський і його твори», трактував цю монографія в сенсі низки гіпотез, обґрунтував правочинність українського варіанту інтертекстуальних жанрів «Абу-Касимові капці» й «Лис Микита», готовав проект-огляд 25-тилітньої творчої діяльності І. Франка з її аналізом, починаючи від раннього етапу, написав статтю про нього до «Енциклопедичного словника» Ф. Брокгауза й І. Ефрана. Дисерант справедливо зазначає, що обидва опоненти «керувалися зasadами безкомпромісної принциповості, об'єктивності та фаховості» (с. 79), однак перебіг творчої дискусії, поданий штрих пунктирно, потребує пояснення, а не констатації факту «кількарічної прохолодної мовчанки» (с. 70) після надто прискіпливої, не завжди, очевидно, коректної рецензії запального А. Кримського на монографію «Іван Вишенський і його твори» І. Франка, дарма що він присвятив філософську поему «Іван Вишенський» своєму молодому критику. Очевидно, на те були відповідні мотиви, які потребують аргументованого прояснення, як і трактування малої прози А. Кримського як «другорядної», коли вона насправді ще на початку 90-х років відкривала не второвані шляхи раннього, щойно зароджуваного модернізму, своїм експериментальним пафосом випереджала європейську новелістику. Певно, на

той час не було вироблено адекватного ключа прочитання нечуваної доти філологічної й психоаналітичної новелістики з «Повісток і ескізів з українського життя», яку трактували з погляду невідповідного їй реалістичного стилю. І не тільки І. Франко, який інтуїтивно відчував й висвітлював стилістичні зміни нової епіки, а й згадані в дисертaciї Б. Грінченко, А. Нестеровський, С. Єфремов та ін. Це спромігся зробити М. Рудницький, що згадує дисертант ніби мимохідь, наводячи виразну цитату критика (с. 82), показати модерні структурні особливості новелістики й повісті «Андрій Лаговський» А. Кримського. Несподіваний висновок М. Рудницького, ніби така проза нового типу написана... «аматором», ніби свідчила «літературний гріх молодості» майбутнього вченого (с. 82–83), не повинен обмежуватися принагідним констатуванням логічної непослідовності, побажанням «скрупульозної ревізії» (с. 86), потребує серйозного спростування.

Повість «Андрій Лаговський» не знаходитиме адекватного розуміння без попереднього аналізу «Повісток і ескізів з українського життя», викликатиме враження несподіваної появи, яку не сприйняла тогочасна критика, формована на принципах панівного реалізму. Екскурси в літературну практику «зображення життя у формах життя» ще нічого не пояснюють, як і справедливе зауваження І. Франка в полеміці із Софією Русовою, що «виключно народницькою українська література ніколи не була». Протиставлення народництво–модернізм, поширене від А. Шамрая до Ю. Шереха й Тамари Гундорової (С. 28–29, 104), Юрій Горблянський вважає некоректним. Воно не відповідає дійсності, бо літературний процес насправді розвивався за принципом «притягування–відштовхування», ранній модернізм формувався в надрах реалізму й народництва, що досить помітно у збірці «Повістки і ескізи з українського життя». У ній, а не в 20-х роках було започатковано нову інтелектуальну, філософську, урбаністичну експериментальну прозу, що спростовує дисертант, полемізуючи із Соломією Павличко, яка визнавала таку тенденцію вже у повісті «Андрій Лаговський». Її помітно на межі XIX–XX ст., зокрема в прозі Лесі Українки, Ольги Кобилянської, а на початку ХХ ст. — в А. Крушельницького, Л. Паходевського, С. Яричевського, М. Коцюбинського, М.

Могилянського, В. Винниченка та ін. Тільки в такому контексті можна адекватно прочитати повість «Андрій Лаговський». Дисертант доречно звертається до «ідеологічної» епіки ХІХ ст. (А. Свидницький, І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, Панас Мирний, І. Франко та ін.), аби в розлогих екскурсах актуалізувати генетичні прикорні нової прози, її творчої полеміки з попередньою, виявити в повісті «Андрій Лаговський» жанрові ознаки традиційного роману-виховання (с. 134), близькі до роману-сповіді, роману-портрета Ольги Кобилянської. Дисертант доводить: маючи на меті показати «етапи експерименту з людською натурою», А. Кримський, спираючись на зразки «прози ідей», «не апелює до ідеологічних потоків сучасності, не робить героя носієм певної соціально-політичної доктрини» (с. 136). Першорядне значення набуває «рефлекс тотальної інтимізації, суб'єктивізації художніх текстів» (с. 142), що, на переконання Юрія Горблянського, який посилається на відповідну теоретичну літературу, відкриває простір автобіографізму як проекції письменника на них, надає їм ефекту життєвої достовірності, не минає й протилежних поглядів, зокрема Лесі Українки, яка не погоджувалася з такою практикою (с. 145). Йшлося про передмови А. Кримського до першої книги «Пальмове гілля», який виправдовувався, що в ній «жоднісінької події немаєї автобіографічної». На цьому письменник наголошував і в листі до І. Крачковського з приводу повісті «Андрій Лаговський». Очевидно, тому вивів свого персонажа-філолога професором математики, хоча «я»-концепція лишається на поверхні тексту. Йдеться про неминуче відчуження твору (образу) від свого автора, між якими усувається їх ототожнення. Образ автора присутній у його творі, як би вони не були дистанційовані в часопросторовому й семіотичному сенсах. Чітко окресливши непросту колізію, Юрій Горблянський, посилаючись на спостереження Соломії Павличко, Марії Моклиці, Я. Поліщука, Б. Пастуха, Ганни Останіної, А. Печарського, бере на себе сміливість довести латентну специфіку автобіографізму на багатьох прикладах повісті й життя письменника, фіксованого топосами Звенигородки, с. Большово Московського повіту, Москви, Туапсе, підтверджене листами до І. Грревса, Лесі Українки. Дисертант констатує, що в повісті немає жодного

сюжету, «де б не фігурував професор безпосередньо або у думках і репліках інших протагоністів», однак не йдеться про «скопійовану» версію реально-біографічного А. Кримського, а «естетично змодельовану постать романної дійсності» (с.157) на тлі топосних й побутових реалій, інтелектуальних розмов, любовних романів. Тому, за переконливим висновком Юрія Горблянського, автобіографізм в белетристиці письменника постає як «автопсихологічний стильовий інтелектуалізм» (С. 158). Він найповніше розкритий в концепції героя, в його психо-фізіологічному портретуванні, властивому модернізму, з домінуванням суб'єктивно інровертивних інтенцій. А. Кримський-науковець обрав особливий шлях в новому напрямі, тому його белетристика, за слівним твердженням дисертанта, «це своєрідні психологічні "трактати" зі специфікою суб'єктивного інтерпретування дійсності засобами художнього слова» (с. 164). На такий шлях він ступив у своїй ранній малій прозі на початку 90-х років. Пізніше так вже писали у 20-х роках. Певно, мав рацію С. Єфремов, вподібнюючи письменника до Діогена, який «обертається з світлом свого поетичного натхнення, вічно шукаючи відповідної своєму ідеалу людини», але має справу з мінус-емоціями, симптоматикою інфатильного неврастенізму на шляху духовного дозрівання інтелектуала в просторі «роману виховання». Він інший, ніж закомплексовані на дискредитованому українофільстві (детально розкритому в дисертації) панки Присташі чи панич Олесь, бо живе науковим світом, несумісним з комплексом «старого гріховоди». Концепція героя, попри його екстравагантність, істотно змінилася.

Важливо те, що дисертант, апелюючи до осмислення визначальних аспектів «прози ідей» А. Кримського з притаманним їй інтелектуалізмом, домінантою інтелігенції, автобіографізму, концепції героя опустив поширені уявлення, приписувані прозі А. Кримського, в якій критики знаходили психотип «нервового гістерика» (А. Нестеровський), «нервово-хворих» людей (Б. Грінченко), «психольогію хорих людей» (М. Грушевський), людей «рефлексу, з пошарпаними нервами» (С. Єфремов), неадекватної сексуальної орієнтації (Соломія Павличко), уник шаблону «кабінетного вченого» (Б. Грінченко), надмірного акцентування декадентства (О. Килимник, Тамара

Гундорова, Р. Ткаченко), що свого часу спростовували О. Килимник, С. Шаховський. Якщо автор давав на те певні підстави в примітці до ЛНВ (1901) про знайомого орієнталіста-декадента, то варто з'ясувати мотиви таких заяв, як і психосоматичні рефлексії персонажів. Не це визначальне в прозі А. Кримського, тісно пов'язаній (Соломія Павличко) з його «екзотичною поезією» (М. Рильський) «модерного поета» (М. Євшан), збірки «Пальмове гілля», в якій знаходили «фантазії ніби снів» (І. Нечуй Левицький), постать «українця-інтелігента», який «вічно рефлексує» (С. Єфремов), вказували на «музу давнього Сходу» (А. Каспрук), але не виявили адекватного ключа її прочитання, прихованого в суфізмі. Висвітлення такої проблеми не вкладається в мету й завдання дисертації. Зосереджуючись на інтелектуальній «прозі ідей», здійснивши низку переконливих спостережень, Юрій Горблянський дійшов відповідних висновків про закономірність такої епіки. Варто було б зробити наступний крок, аби довести, що А. Кримський один з перших (паралельно з Лесею Українкою) на початку 90-х років XIX ст. запропонував вихід української літератури в простір раннього модернізму, який щойно формувався в європейському письменстві, започаткував експериментальну фабульну, філологічну, психоаналітичну прозу, котра невдовзі з'явиться як в західно-європейській, так і в українській літературі, особливо в період «розстріляного відродження». Можливо, то була б відповідь, чому белетристика В. Кримського, за словами С. Шаховського «не знайшла в українській літературі того місця, що поезія» (с. 31), чому прозаїк лишив її на користь науковим студіям, стилістику й семантику яких письменник прищеплював на новелістику й повість «Андрій Лаговський». Адже ні літературна громадськість, сформована на принципах реалізму, ні сам автор на межі XIX–XX ст. не були готові до утвердження експериментальної прози.

Спорадично й принагідно наведені зауваження не поменшують значення праці «Художня проза Агатангела Кримського» Юрій Горблянського, його новаторської спроби всебічно й концептуально проаналізувати специфіку «прози ідей» А. Кримського, розкриття її сутнісних характеристик в текстуальному й конкретно-історичному оточенні,

Дисертацію доповнюю й уточнюю автoreферат, в якому у стислих формулюваннях конкретизовано основні її положення та аргументи. Результати дослідження відображені також в доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та конгресах, в одинадцяти статтях, з них 8 — у фахових виданнях, 1 — у закордонному науковому збірнику. Дисертація «Художня проза Агатангела Кримського» Ю. Горблянського відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24. 07. 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19. 08. 2015 р., №1159 від 30. 12. 2015 р. та №567 від 27. 07. 2016 р.). Усе вищезазначене засвідчує, що Ю. Горблянський як автор дисертації «Художня проза Агатангела Кримського» та відповідного автoreферату з порушеними в ній важливими для історії українського письменства й літературознавства проблемами експериментальної прози А. Кримського й української літератури межі XIX–XX ст. має підстави на присудження йому наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

12. 04. 2021 р.

Ковалів Ю. І. — доктор філологічних наук,

професор кафедри новітньої української літератури

Інституту філології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

12.04.

Ген